

ЈОВАН ДЕЛИЋ

ДВИЈЕ НЕШИЋЕВЕ БАЛАДЕ О ОЦУ
О пјесмама „Тајанствени сусед” и „Реквијем”

1.

У шестом дијелу књиге Ђорђа Нешића *Боље је бити у мањини*, означеном насловом „Баладе, елегичје”, којим се истовремено сугеришу лирске врсте са тужним догађајем и молски, меланхолично-елегични лирски тон, налазе се двије пјесме које су у унутарњој међусобној вези и које се, штавише, међусобно дозивају и емотивно оснажују. То су пјесме „Тајанствени сусед” и „Реквијем”.

Пјесма „Тајанствени сусед” једина је датирана пјесма у књизи: испод ње је уписан претпоследњи дан 1997. године – тридесети децембар – пјеснику, очевидно, изузетно важан у његовом интимном календару и свођењу емотивног биланса. То је пјесма испјевана гласом другогаче – очевим гласом – и то као очево обраћање сину, што се недвосмислено види већ из првога стиха, односно из прве реченице:

То смрт је била, сине.

Тиме је успостављена комуникација између фиктивног говорника – оца – и слушаоца коме се отац обраћа – сина. Предмет очевог говорења је – смрт.

Пјесма је састављена од три катрена, односно од дванаест деветосложних стихова без цезуре, повезаних унакрсном двосложном женском римом. Одуством цезуре појачава се илузија непосредног обраћања и говорног ритма, прилично тешко остварива у изосилабичком, везаном, римованом стиху. Говорни ритам је појачан опкорачењима, а у два случаја и затвореним слогом у неправом

рими на крајевима првог и трећег стиха – *сусрећ* и *сусед*. Навешће-мо прву строфу у цјелини како би се овај паралелни ритмичко-синтаксички поступак осјетио и препознао:

То смрт је била, сине. *Сусрећ*
који се не може избећи.
То је тај тајанствени *сусед*
којем ћемо уз руду лећи.

Одакле долази тај очев глас и о чему говори?

Осим гласа, немамо других знакова очевог присуства. Отац говори сину о смрти која је већ *била*, и то са надмоћним искуством, по свој прилици, онога ко је смрт већ искусио, па се обраћа сину из(а) гроба, с оне стране свијета. Очев глас би могао бити, и по свој прилици јесте, глас упокојенога – глас очевог духа. Или барем глас некога с међе, из љуте граничне ситуације.

Прва реченица првога стиха поновиће се и као прва реченица деветога, односно првога стиха треће, завршне строфе. И у деветом стиху прати је опкорачење, односно синтаксичка ситуација паралелна првом стиху: субјекат наредне реченице остаје као прва ријеч те реченице на крају првога стиха – *дрво* – а остатак реченице испуњава други стих треће строфе, односно десети стих пјесме. Ево како изгледа тај паралелизам опкорачења на почецима прве и треће строфе: „Сусрет / који се не може избећи; Дрво / свих постојаности, свих мена”.

Овај ритмичко-синтаксички поступак, односно паралелизам, осим што појачава илузију говорног обраћања, има и значењску функцију. На најистакнутијим мјестима у опкорачењима нашле су се лексеме *сусрећ*, *сусед* и *дрво* – на крајевима првог, трећег и деветога стиха, односно на почецима опкорачења – и свака од ових трију именица постала је једном од кључних метафора смрти: смрт је „Сусрет / који се не може избећи, тајанствени сусед / којем ћемо уз руду лећи” и „Дрво / свих постојаности, свих мана”. Метафора је у овој пјесми вјеран пратилац опкорачења, па добија, као и опкорачење, распоредом и набрајањем, осим стилско-емотивне и значењске, чак и ритмичку функцију. Овај спој метафоре и опкорачења, уз преплитање њихових функција, драгоцјен је колико и риједак не само у Нешићевој поезији. Утолико прије и више што опкорачење у Нешића није упадљив ритмичко-синтаксички поступак.

Ово правилно јављање и понављање метафоре потврђује се и у другој строфи – њен трећи и четврти стих у знаку су метафоре и слике чесме:

Та чесма непрестано точи
и сви ћемо јој на појило.

Сусрети са смрћу су неизбјежни и завршавају се сусретом са сопственом смрћу. Зато се отац и обраћа сину – да му пренесе тај наук и да га суочи и измири са смрћу. Син је још неискусан, млад и „плах”, па му треба повјерити искуство с оне стране гроба. Затварање очију пред смрћу, гробом и празнином знак је незрелости. Смрт се не може поништити нити превладати порицањем, већ је ваља прихватити и са њом се „измирити” суочењем:

Не вреди затварати очи
и рећи: ништа није било!

Свјежа смрт, која се управо збила, сину је „плахом” „познанство прво”, а оцу – „последња опомена”. У томе је – у искуству смрти – антитеза између оца и сина, и на тој кључној антитези почива пјесма, односно њен основни доживљај. Том антитезом се пјесма и поентира, а „плахом” сину се отварају очи:

То смрт је била сине. Дрво
свих постојаности, свих мена.
Теби, плахом, познанство прво.
мени – последња опомена.

Чар и љепота ове Нешићеве пјесме је и у томе што је успјела да здружи у себи интимно, породично искуство (однос отац–син) са егистенцијалним (смрт, вјероватно очева и синовљево опирање да се смрт прихвати) и метафизичким (комуникација са оностраним, поглед на смрт из(а) гроба). Та три нивоа пјевања су измијешана и преплетена; одвојива само у критичарском насиљу над пјесмом; у анализи.

2.

Нешићева пјесма „Реквијем” има испод наслова посвету као мото: *Немањи, оцу*. У овој пјесми отац је граматичко ТИ, друго лице јединине, онај коме се лирски глас обраћа – фиктивни слушацац, односно онај коме је упућен реквијем. Обраћа му се, зацијело, син; то је очевидно већ из посвете. Из наслова је јасно да је отац већ упокојен, па је пјесма обраћање покојнику; дијалог живог сина са упокојеним оцем који је наглашено присутан својом одсутношћу.

Пјесма је компонована по моделу елизабетанског сонета – има три катрена и на крају дистих као поенту. Стихови су, међутим,

знатно дужи од очекиваног петостопног јамба – имају четрнаест или петнаест слогова и нестабилну, варијабилну цезуру послије седмог, односно осмог слога („Ржу за тобом коњи || и кукуричу пјетли” – 7+8; „и поље младог јечма || повија се на вјетру” – 7+7; „У винограду те има, || на њиви, у шљивику,” – 8+7; „у штуки која у зору || нагло прогута мамац” – 8+7).

Антитеза је и овдје основно стилско средство, па и доминантни пјеснички поступак, што се може довести у везу са природом сонета као пјесничке форме – антитеза је сонету – нарочито петраркистичком – иманентна. Антитеза је, међутим, у „Реквијему” вишеструка и на разним нивоима пјесме, односно њенога текста. То је, прво, антитеза син–отац, односно живи–мртви, пошиљалац–прималац поруке, ЈА–ТИ. Син је тај који упућује и пјева реквијем – пјесму (неканонску) молитву за упокојене – и упућује пјесму оцу, фиктивном слушаоцу. Отац је доминантно и предмет пјесме, не само онај коме се, већ и о коме се пјева. Отуда његово наглашено присуство у пјесми, упркос смрти и физичкој одсутности. Тако та опозиција присуство–одсуство има своју интимну, али и егзистенцијалну, и метафизичку димензију, баш као и у пјесми „Тајанствени сусед”. Доњи и горњи свијет, онострано и онострано, мртви и живи јесу раздвојени, али су везе међу њима веома интензивне, нарочито на асоцијативном, афективном, евокативном и емотивном плану. Све то понекад снажно подсећа на Стевана Раичковића и на његове *Зайисе о црном Владимиру*. На Раичковића нарочито асоцирају прва два стиха Нешићевог „Реквијема”, док друга два упућују на жижак кандила као лелујајући вид присуства покојникове душе и на незадрживу обнову живота:

Ржу за тобом коњи и кукуричу пијетли
и поље младог јечма повија се на вјетру.
Умјесто тебе жижак у кандилоу свијетли
и обнавља се живот у сваком милиметру.

Споменимо се Раичковића.

На почетку друге пјесме „(фрагменти)” налазимо ова два дистиха у којима се таласа жито и трче јагањци:

О, зар да слушам како се из тог гласа
Последње жито према мени таласа.

И чујем, са тих усана што се грче,
Како последњи јагањци к мени трче?

А у четвртој пјесми су мотиви рибе с јаза и рзања коња:

Зар ће све што он за дана
Прича мени о риби с јаза
Остати ко у месу рана
Или по окну шара мраза?

Зар ће и то, кад он за ноћи
Сетив се у сну коња – рже,
Из мене икад више моћи
Да сперу кише, сунца спрже.

У другом Нешићевом катрену набрајају се видови очевог присуства на земљи и у води: у винограду који је, зацијело, очев рукосад и у чијем чокоћу је цијела породична лоза и традиција; на њиви, коју је отац безброј пута прекопао, преорао, засијао и пожњео; у шљивику из којег је исцијеђена ракија за све радости и празнике, али и очева укупна ракија. Нешић је испјевао цијелу химну шљивовици, једну од најљепших коју имамо.

Син препознаје очев лик и у огледалу воде, па чак и у риби – у намамљеној и превареној штуки коју је син намамио очевим стилем и на очев мамац да га весела риба зором на уранку нагло прогута; у начину на који син за казук веже чамац управо онако како је то отац за живота чинио и како је научио сина да то ради. Очеви трагови су свеprisутни и неуништиви, барем док је сина и његових евокација:

У винограду те има, на њиви, у шљивику,
у штуки која у зору нагло прогута мамац.
У огледалу воде препознајем ти слику,
у начину на који за казук везујеш чамац.

У трећем катрену се парадоксално очево присуство одсуством драматично заострава, али и продубљује. Најстрашније је очево присуство у живом сину, гдје је отац невидљива рупа у грудима која се никада неће потпуно зацијелити, испунити нити зарастати, већ ће остати трајни унутрашњи ожиљак смрти. И та унутарња рупа у грудима – та емотивна јама – у знаку је антитезе, што је чини значењски амбивалентном – из ње у исти мах бију *лед* и *ва-џра*, начело смрти и начело живота, свијест о трајном и ненадокнадивом губитку, и интензивно болно осјећање тога губитка, али и нераскидива веза оца са животом и његовом обновом, а нарочито са сином.

Та застрашујућа рупа у грудима постаће кључна ријеч, пјесничка слика и метафора у поенти – у завршном дистиху – поновивши се двапут и поставши анафора, задобивши тако повлашћену позицију и у пјесми као цјелини, и у њеној поенти, а задржавши своју амбивалентну природу – од ње пјесник (п)остаје нијем, али баш из ње теку звуци управо ове пјесме, „Реквијема”:

Неопозиво те нема, а у свему те има:
у земљи и на води, у пепелу и праху.
И ова невидљива си рупа у грудима
из које лед и ватра бију у истом маху.

Рупа која ме гута, која ме држи нијема;
рупа из које звоне тек звуци реквијема.

Ове двије Нешићеве пјесме, које су предмет наше анализе, јесу међу досад најинтимнијим пјесмама овога пјесника, обје обликоване као дијалог оца и сина о смрти. Прва је испјевана гласом оца, друга гласом сина; у првој је син граматички слушалац пјесме, а у другој је то отац. У „Реквијему” је извршена рокада гласова, позиција и функција оца и сина. Обје пјесме су снажно емотивне и у њима је дошла до пуног израза евокативна природа лирике. У објема пјесмама се преплићу интимно, породично и метафизичко. Обје су својеврстан дијалог са мртвима. Обје се међусобно дозивају и допуњавају; обје припадају реду емотивно најснажнијих Нешићевих пјесама. Обје досежу висок ниво универзалности, јер како би их другачије овај критичар доживио као дио сопственог најдубљег емотивног, па чак и животног искуства.